

Biblijski proroci – pogled na istinu i život s druge strane

Božo LUJIĆ*

• <https://doi.org/10.31823/d.27.3.5> •

UDK: 27-244.35 • Pregledni članak

Primljeno: 17. rujna 2018. • Prihvaćeno: 9. rujna 2019.

Sažetak: Autor je u ovome radu nastojao izdvojiti temeljne postavke proročke teologije koje imaju svoju opću, ali i posebnu vrijednost. Vodila ga je misao prikazati proroke kao pozvane navjestitelje Božje riječi. Ona je izdvajala proroka iz svih dotadašnjih veza. Božja riječ s jedne strane pokazivala je posebnu moć, ali i nemoć ako prorok nije imao ništa drugo osim njezine snage, ali i ljudske slobode. Takva moć i nemoć Božje riječi rađala je patnjom, nevoljom, pa i progonom pojedinih proroka. Osobit je naglasak stavljen na proročke zahtjeve na društveno-političkom, vjerskom i kulturnom području, gdje su proroci bili istinski borci za pravdu i pravo u sasvim konkretnom povijesnom kontekstu. Već u svoje doba bili su istinski borci za prava čovjeka (*ius hominis*) i prava naroda (*ius gentium*), ali i pregaoici za istinu iz Božje perspektive. Metodološki, autor je uvažavao povijesno-kritičke i jezične odrednice važne za shvaćanje proroka, ali je naglasak znatno više bio postavljen na biblijsko-teološko značenje vodeći pri tome računa o slušateljima i njihovu području interesa.

Ključne riječi: prorok, poziv za proroka, Božja riječ, istina, pravda i pravo, Gospodinov dan.

Biblijski proroci nedvojbeno su jedinstvena pojava u starozavjetnoj predaji, ali i šire unutar svjetske povijesti. Već ih je Karl Jaspers smjestio u vrijeme »osovinske povijesti« (Axenzeit) zajedno s drugim velikanima ljudske povijesti. U svojoj knjizi *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*¹ ovaj autor ističe kako su proroci Božjim pozivom bili iščupani

* Prof. dr. sc. Božo Lujčić,
Katolički bogoslovni
fakultet Sveučilišta u
Zagrebu, Vlaška 38,
10 000 Zagreb, Hrvatska,
lujic.bozo@gmail.com

¹ Usp. K. JASPERS, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, München, 1950., 19.

iz plemenske korporativnosti i postali pojedinci kao nositelji svijesti o proročkom pozivu i poslanju, o ljudskome dostojanstvu, o vlastitoj slobodi, ali istodobno i o odgovornosti za otvaranje puta prema istini života, gledajući je iz Božje perspektive. U tom vremenu »osovinske povijesti« počeo je proces rađanja osobnosti koji je i danas aktualan te – prema Jaspersu – traje i u našem vremenu kao značajan izazov, snažan zahtjev i svakidašnja potreba.

Stoga bi bilo krivo promatrati proroke samo kao izvanjske kritičare pojedinih društvenih procesa ili političkih struktura – iako i toga ima u značajnoj mjeri u njihovim djelima – ili kao oporbu bilo na vjerskoj, političkoj ili narodnoj razini. Ono što su proroci uporno isticali u knjigama pod njihovim imenom, opisujući proročki poziv, jest svijest da nisu oni sami sebe pozvali na put proročkoga djelovanja niti je to bio njihov izbor, nego je inicijativa uvijek dolazila odozgo, od samoga Boga koji ih je jednostavno izdvojio iz plemenskih veza oslobađajući ih svega što bi ih moglo sputavati u prenošenju poruke vlastitim sunarodnjacima. Iza njih i njihova poslanja stajao je važan susret s neodoljivim Bogom koji ih je osposobljavao za poslanje što im je donosilo nemale nevolje i nerazumijevanje.

1. Poziv i poslanje proroka – problem istine iz Božje perspektive

Gotovo u svim proročkim knjigama postoje izvješća o pozivu za proroka koja u svojoj strukturi imaju neke zajedničke strukturne elemente,² ali u biti sva se ona usredotočuju na pokazivanje vertikalne legitimacije u konkretnom proročkom poslanju. Ta izvješća³ o pozivu za proroka služila su ponajprije prorocima kao određena potvrda vlastitoga poziva i poslanja upozoravajući na to da prorok nije ni u kojem slučaju pozvao sama sebe, što onda znači da ne govori u svoje ime te da ni u kojem slučaju iz vlastitih pobuda nije želio postati prorok (usp. Am 11-2.8; Hoš 1, 1-2; Iz 6; Jr 1, 4-10; 15, 16; Ez 1-3), nego da je inicijativa uvijek dolazila od Boga te da je prorok stajao u potpunosti u njegovoj službi.⁴

² Izvješća o pozivu za proroka imaju redovito ove strukturne elemente: uvodnu riječ, nalog, prigovor poslanoga, obećanje koje dolazi od Gospodina i na kraju neki znak.

³ Usp. R. KILIAN, Die prophetischen Berufungsgeschichten, u: *Theologie im Wandel*, Festschrift zum 150 jährigen Bestehen der katholisch-theologischen Fakultät an der Universität in Tübingen 1817-1967, München – Freiburg im Br., 1967., 356-376.

⁴ Na ovome mjestu ne ćemo ulaziti u dublju problematiku tih tekstova, nego ćemo uputiti čitatelja na knjige ovoga autora koje probleme poziva detaljnije teološki i egzegetski obrađuju: B. LUJIĆ, *Iskustvo Boga i čovjeka u Jeremijinoj knjizi*, Zagreb, 1985., 101-109., ISTI, *Proroci. Osoba, vrijeme, poruka*, Zagreb, 2015., 266-272. Tu su također drugi autori koji su se bavili tom tematikom. Autor tih djela navodi i vlastitu definiciju proroka: »Prorok je od Boga pozvani i poslani pojedinac da u određenome povijesnome trenutku na određenome prostoru i određenome narodu priopći neku konkretnu istinu kao poruku iz Božje perspektive.« ISTI, *Starozavjetni proroci*, Zagreb, ³2015., 25.

Sam naziv prorok veže se uz akadski glagol *nabû(m)*, što znači ‘vikati, navješćivati, imenovati.’⁵ U Bibliji pak postoji više pojmova za proročku stvarnost. Jedan od najčešćih pojmova za proroka u biblijskim tekstovima jest hebrejski naziv *nābî’* izveden od navedenoga akadskoga glagola *nabû(m)*.⁶ Nije posve sigurno predstavlja li navedeni oblik *nābî’* u gramatičkom smislu aktivni ili pasivni particip toga glagola. Ako bi bila riječ o aktivnom obliku, onda bi prorok bio onaj koji *viče, naviješta, obznanjuje, imenuje stvari njihovim pravim imenom*; ako bi se pak shvaćao kao pasivni particip, onda bi prorok bio onaj koji je *pozvan, koji je izabran, koji je, u konačnici, posvećen*.⁷ Valja uočiti da i jedna i druga mogućnost ističu po jednu dimenziju proročke stvarnosti. Prorok je doista pozvan, ali ne za sebe sama, nego ponajprije da bi druge pozivao. Očito je da se taj pojam *nābî’* u svakom pogledu semantički veže uz glagol *govoriti*. Prema tomu prorok je s jedne strane slušatelj Božje riječi, a s druge i prenositelj te iste riječi drugima. Prorok živi od te riječi, ali jednako tako on želi i da drugi shvate svoje postojanje kao dubinsko utemeljenje na riječi istine promatrane Božjim očima.⁸

Osim toga temeljnoga pojma u hebrejskom originalu susreće se nekoliko drugih pojmova za ono što se označavalo prorokom i proročkom djelatnošću. U ranim tekstovima nalazi se pojam *hōzēh* (Samuel je vidjelac 2 Sam 24, 11-12; ali vidioci su također Haman 25, 5, Asaf 2 Ljet 29, 30, Jedutun 35, 15), što je aktivni particip od glagola *hāzāh* – ‘promatrati, gledati’. Prorok bi, prema toj izvedenici iz toga hebrejskoga glagola, značio ‘promatrač, gledatelj’ drugim očima svekolike stvarnosti: i čovjeka i naroda i povijesti i istine – i to iz Božje perspektive. Navedenom je pojmu veoma sličan i drugi pojam *rō’ēh* (1 Sam 9, 9; 9, 22; 26, 28; 29, 29) kao izvedenica od glagola *rā’āh*, ‘vidjeti’. Pojam bi se mogao prevesti hrvatskom riječju *vidjelac*. Ta se dva pojma, i *hōzēh* i *rō’ēh*⁹, naslanjaju na glagol *vidjeti*, odnosno *gledati*, što neu-

⁵ Usp. K. KOCH, Propheten/Prophetie, u: G. KRAUSE, G. MÜLLER (ur.) *Theologisches Realenzyklopädie* 27, Berlin – New York, 1977. – 2000., (= TRE), 473-499. Usp. također: P. HEINISCH, Die Propheten, u: *Das Prophetenverständnis in der deutschsprachigen Forschung seit Heinrich Ewald*, Darmstadt, 1979., (= *Das Prophetenverständnis*), 333-360., B. DUHM, Der Prophet, u: *Das Prophetenverständnis*, 91-108. A. JEPSEN, Nabi, u: *Das Prophetenverständnis*, 212-219.

⁶ Usp. J. JEREMIAS, »נָבִי nābî’ Prophet«, u: E. JENNI, C. WASTERMANN (ur.), *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, II, Gütersloh, 1994., (= THAT), 7-26. H.-P. MÜLLER, נָבִי nābî’, u: G. J. BOTTERWECK, H. RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, V, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, 1973. – 1995., (= ThWAT), 139-163.

⁷ Usp. J. KOPP, *Israels Propheten – Gottes Zeugen heute*, Paderborn, 1991., 24-27.

⁸ Usp. G. SAVOCA, Profezia, u: P. ROSSANO, GI. RAVASI, A. GIRLANDA (ur.), *Nuovo Dizionario di Teologia Biblica*, Milano, ⁵1991., (= NDTB), 1232-1247.

⁹ »Teško je razlučiti jesu li vidioci *hōzeh* i *rō’eh* imali nešto posebno u svojoj karizmi što ostali *nābî’* nisu imali. Moglo bi biti da su ti pojmovi predstavljali neki stariji naziv za ono što se kasnije u Izraelu nazivalo *nābî’*.« B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 29.

pitno uključuje osjetilo vida u funkciji proročkoga poziva i djelovanja, zapravo sve to upućuje na drukčiji način primanja poruke od Boga – onaj viđenjem.¹⁰

U biblijskoj terminologiji postoji također i zanimljiva sintagma *čovjek Božji* – *ʾiš hāʾelōhīm* (1 Kr 17, 18.24; 19, 16) kojom se imenuju veliki likovi Staroga zavjeta, kao Mojsije, Ilija, Elizej. Teško je dokučiti što bi ta sintagma trebala značiti s obzirom na druge nazive, ali se čini da je na određeni način izražavala sposobnost nekih proroka za činjenje nekih čudesnih djela. Ili su možda posrijedi bili znameniti ljudi starozavjetne povijesti koji su u svome vremenu ostavili tako duboko tragove da su jednostavno ušli u legendu besmrtnosti poput proroka Ilije te su označeni da u potpunosti pripadaju Bogu.¹¹

Pojam prorok došao je u hrvatski jezik od grčkoga pojma *profetes* što predstavlja izvedenicu od glagola *profemi*¹². Taj je grčki glagol sastavljen od prefiksa *pro*, ‘pred’, i glagola *femi*, ‘govoriti’. Značenje navedenoga glagola ovisno je, zacijelo, o određujućem značenju prefiksa *pro-*. *Pro-* u svom osnovnom značenju može imati trostruku ulogu: prije svega onu vremensku sa značenjem ‘pred’ te bi u tom smislu glagol *profemi* značio ‘naviještati unaprijed, pretkazati nešto u budućnosti’; onu prostornu *pred*, a u tom smislu glagol bi imao značenje ‘govoriti pred kim, otkrivati’ te onu supstitutivnu ulogu koja bi uključivala značenje ‘govoriti u čije ime’. To zadnje imalo bi gotovo isključivo teološko značenje.

Što se tiče hrvatske jezične uporabe, pojam *prorok* od brojnih semantičkih polja zadržao je samo onu vremensku ulogu te u percepciji suvremenoga čovjeka nosi značenje onoga koji proriče budućnost, što je doista skraćeno biblijsko značenje jer biblijski proroci uvažavaju u svim dimenzijama jednako i prošlost i sadašnjost i budućnost. Štoviše, proroci gledaju sve tri dimenzije međusobno povezane: prošlost se, prema njima, ulijeva u sadašnjost, a sadašnjost se otvara budućnosti. U svjetlu objavljene Božje riječi i u osobnome susretu s Bogom proroci su postali svjesni nove stvarnosti koja se krila ispod površine one svakidašnje pa su u toj namjeri i shvaćali svoje poslanje kao otkrivanje dublje istine ispod kore svakidašnjice bez obzira na to kako ona bila neugodna i gorka za njihove suvremenike. Proroci nisu

¹⁰ Usp. A. REBIĆ, *Prorok čovjek Božji*, Zagreb, 1982.

¹¹ Treba reći da postoje i skupine proroka koje se vežu uz neke crte karizmatičnoga zanosa i ushita: »Postoji još jedan sličan slučaj u 1 Sam 19,18-24, koji upućuje na postojanje takvih skupina u Samuelovo i Šaulovo doba. Čuvši da je David sa Samuelom u Najotu u Rami Šaul šalje glasnike da ga uhite, ali i oni padnu u proročki zanos (*nbʾ u hitpaelu*) – i to se tako ponovilo triput. Na kraju je došao sam Šaul te je i njega obuzeo Božji duh (*rūʾh ʾelōhīm*). Šaul je svukao odjeću, pao u zanos (*nbʾ u hitpaelu*) pred Samuelom i tako ležao gol cijeli dan i noć (1 Sam 19,24). Nakon toga je nastala uzrečica: ‘Zar je Šaul među prorocima’ (*bannʾ biʾim*)?« B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci* III, 31.

¹² Usp. H. KRÄMER, προφήτης, u: G. KITTEL (ur.) *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, Stuttgart – Berlin – Köln, 1933. – 1979., (= Th WNT VI), 781-795.

istinu o životu iščitavali iz sociološko-političkih potreba, nego teološki, iz Vertikale života koja je bila snažnija i čvršća nego bilo koji drugi interes. Ta je istina bila ponajprije vezana uz čovjeka i narod. U svjetlu Božjega gledanja na stvarnost često ne samo da je izgledala posve drukčije nego je i doista bila u svojoj biti drukčija od privida svakidašnje stvarnosti.¹³

Pri tome kod proroka nije riječ »o povijesno imanentnoj prognozi koju prorok treba iznijeti narodu, primjerice u stilu nekoga navještaja 'propasti Zapada'. Ovdje je naprotiv bila riječ o neizbježnom sučeljavanju Izraela s Jahvom. Tu se ne najavljuje neki izdvojeni događaj u borbi naroda svijeta nego događaj koji se zbiva između Jahve i njegova naroda Izraela.«¹⁴ Ta je istina izlazila na vidjelo u navješčaju Gospodinova dana (*jôm Jhvh*)¹⁵ kao dana suočavanja s Bogom, ali i s istinom o vlastitoj stvarnosti. Zato Amos zahtijeva od svojih sunarodnjaka spremnost na susret s Bogom i ogledanje vlastite situacije u Božjem licu istine: »pripravi se, Izraele, da susretneš Boga svoga!« (Am 4, 12) U okviru takvoga proročkoga iskustva S. Herrmann upozorava na Božji zahvat koji se ostvaruje preko Božjih riječi upućenih prorocima: »kad istina zasvijetli, kad Božanstvo progovori, postaje ono ljudsko nužno objektom kritike.«¹⁶

2. Božja riječ kao kriterij istine i kao proročka sudbina

S pojmom proroka povezano je neraskidivo i njegovo proročko djelovanje, kao i njegov odnos prema Bogu, ali i Božji odnos prema proroku. Prorok je bio i ostao određen Božjim pozivom i Božjom riječju koja je i te kako snažno utjecala ne samo na proroka nego i na sudbinu naroda, a u konačnici i na povijest u cjelini. Na tu činjenicu u obliku objektivne stvarnosti utječe Božja samoobjava koja se ostvaruje upravo kroz susret Boga i čovjeka na dvjema razinama komunikacije s prorocima: viziji i audiciji. I jedna i druga prisutne su u proročkom pripovijedanju s tom razlikom što je vizija stariji oblik, a audicija mlađi, klasični oblik primanja objave. A i iza jednoga i iza drugoga načina primanja objave stoji Božja riječ označena u hebrejskom tekstu kao *dābār*.¹⁷ Upravo Božja riječ pokazuje Božju spremnost na dijalog,

¹³ Usp. K. KOCH, K., *Die Profeten I. Assyrische Zeit*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, ²1987.

¹⁴ W. ZIMMERLI, Die Bedeutung der grossen Schriftprophetie für das alttestamentliche Reden von Gott, u: *Studien zur alttestamentlichen Theologie und Prophetie*, München, 1974., 55-72., ovdje 60.

¹⁵ Usp. E. JENNI, יום *jôm* Tag, u: *THAT I*, 707-726.

¹⁶ S. HERRMANN, Das prophetische Wort für die Gegenwart interpretiert, u: *EvTh* 31 (1971.), 650-664., ovdje 655.

¹⁷ Usp. G. GERLEMAN, דָּבָר *dābār* Wort, u: *THAT I*, 433-443. Etimologija riječi nije još otkrivena. Najviše se rabi u Jeremijinoj knjizi (214 puta), a u cijelome SZ-u 1440 puta. Već ti podatci pokazuju važnost toga pojma u biblijskoj poruci.

stvaralačku snagu, dinamičnost, učinkovitost i konačno jamstvo ostvarenja onoga što ta riječ u određenome povijesnome trenutku znači bilo za pojedinca bilo za narod u cjelini. Uostalom, i samo značenje pojma *dābār* u hebrejskom jeziku nosi u sebi duboku dvoznačnost: riječ i stvar u jednome, kao nešto konkretno, događajno, stvarno.¹⁸

Gerhard von Rad iznosi tvrdnju koja dobro pogađa bit toga pojma: »Tek u riječi dobivaju stvari svoj oblik i razliku. Ova očaravajuća moć riječi bila je antiknom čovjeku zacijelo dobro poznata.«¹⁹ U proročkom smislu Božja riječ posve je konkretna: ona pretpostavlja određenu povijesnu situaciju, upućena je posve određenim adresatima i donosi posve određene rezultate. Riječi se inače pridavala čarobna snaga ne samo na području spoznajnoga nego i onoga realnoga života. Navedeni autor navodi stoga dalje: »Posve je izvjesno da se u mnogim starim i djelomice visokim kulturama govor nije ograničavao jednostavno samo na označavanje predmeta; on je mogao u posebnim situacijama snagom tajanstvene opčaravajuće moćnosti prikazati neku novu stvarnost ili pak pojačani oblik stvarnosti, to jest on je sam postajao stvaralačkim; i to je ona moć koju jezik do danas nije izgubio.«²⁰

U proročkoj se predaji, ali i u nekim drugim biblijskim spisima, na brojnim mjestima naglašava da Božja riječ nije za Izraelce, a ni za njihov život, nipošto bila »prazna« (*Kî lôl'-dābār rēq hū' miKKem*) (Pnz 32, 47). Naprotiv, Božja riječ posve je učinkovita i bez obzira na uvjete i okolnosti postiže svoj učinak: »Kao što daždi i sniježi s neba bez prestanka dok se zemlja ne natopi, oplodi i ozeleni da bi dala sjeme sijaču i kruha za jelo, tako se riječ koja iz mojih usta izlazi ne vraća k meni bez ploda, nego čini ono što sam htio i obistinjuje ono zbog čega je poslah.« (Iz 55, 10-11) Božja riječ u proročkim se tekstovima opisuje slikama: ona »dolazi«, »trči«, »juri« (usp. Jr 1, 2), a slikovitost izraza iznosi na vidjelo dinamičnost onoga što se riječju označuje.

Zanimljivo je da proroci stavljaju cjelokupni život izraelskoga naroda pod okrilje i snagu Božje riječi povezujući sudbinu naroda sa sudbinom Božje riječi u narodu. Svećenički autor u izvješću o stvaranju svijeta (Post 1, 1 – 2, 4a) ističe stvaralačku snagu Božje riječi koja vlastitom snagom stvara svemir (»Jahvinom su riječju nebesa sazdana«, Post 1, 1-27; Ps 33, 6.9), zemaljski svijet, ali i čovjeka i životinje. Božja riječ je poput vatre (Jr 20, 9; 5, 13), poput malja koji razbija stijenu (usp. Jr 23, 29), poput kiše koja pada i ne vraća se prije nego što proizvede nicanje sjemena,

¹⁸ Usp. W. H. SCHMIDT, דָּבָר *dābār*, u: *ThWAT* II, 101-133. Osim imenice postoji u hebrejskom jeziku i glagol u pielu *dibber* sa značenjem konkretnoga govora, npr. zahtijevati, zapovijedati, naređivati.

¹⁹ G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments II. Die Theologie der prophetischen Überlieferungen Israels*, München, 1987., 90.

²⁰ *Isto*, 91.

odnosno njegov plod (Iz 55, 10), ona je poput glasnika koga Bog šalje narodu (Iz 9, 7), a Bog bdije nad svojom riječi dok se u potpunosti ne izvrši (Jr 1, 12).²¹

Iz svega toga dade se zaključiti kako se »Božja riječ pokazuje kao nešto *živo i dinamično* jer je događaj, a ne samo skup glasova koji zvuče, čiji bi učinak bio slab ili nikakav. Božja riječ nosi *osobnu* dimenziju što je neobično važno, te dolazi čovjeku samo ukoliko je *utjelovljena* riječ«²². Ona čak i u starozavjetnoj poruci u povijesno-antropološkom procesu postaje sve više nutarnja antropološka stvarnost koja se uosobljuje i u povijest i u čovjeka pojedinca te se tako dovršava kao osobna stvarnost, što je došlo do izražaja osobito u kasnijem teološkom procesu.²³

Naime u kasnijem klasičnom starozavjetnom proroštvu Božja riječ sve se više vezivala uz čovjeka i njegovu nutrinu, sve je više prestajala biti riječ koja pogađa adrese izvana, a sve je više postajala riječ koja pogađa i narod i pojedince iznutra, kroz središte prorokove osobe. Možda bi se i na toj ravni moglo govoriti i o stvaralačkoj snazi Božje riječi s prvih stranica Biblije kad je, zapravo, sve stvoreno riječju te o stvaranju »novoga čovjeka« u kojem bi Božja riječ iznutra progovarala čovjeku i narodu stvarajući ne samo novi svijet nego i novoga čovjeka. Budućnost koju je utirala Božja riječ u Starome zavjetu, a osobito kod klasičnih proroka, nije se temeljila na nekom novom zakonu koji bi izvana i još čvršće okivao ljude, nego je, došavši od Boga, prolazila kroz čovjekovo srce; (*lēb*), 'srce' (Jr 31, 31)²⁴; odnosno dolazila je iz središta čovjekove osobe, što u svakom pogledu znači duboko iznutra. »Evo dolaze dani – riječ je Jahvina – kad ću s domom Izraelovim i s domom Judinim sklopiti Novi savez. Ne Savez kakav sam sklopio s ocima njihovim u dan kad ih uzeh za ruku da ih izvedem iz zemlje egipatske, Savez što ga oni razvrgoše premda sam ja gospodar njihov – riječ je Jahvina. Nego, ovo je Savez što ću ga sklopiti s domom Izraelovim poslije onih dana – riječ je Jahvina: Zakon ću svoj staviti u dušu njihovu i upisati ga u njihovo srce. I bit ću Bog njihov, a oni narod moj.«²⁵

²¹ Usp. L. ALONSO SCHÖKEL, J. L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, Roma, 1989., 16-28. Taj autor navodi da su »nositelji Božje riječi često puta paradoksalne ličnosti. Pripadaju najsnažnijim osobnostima u Starome zavjetu, a njihov karakter može biti obilježen slabošću ili protuslovljem«.

²² B. LUJIĆ, Proročka riječ u stvaranju otvorene antropologije, u: *Mostariensia* 19(2015.)1, 69-82., ovdje 75-76.

²³ Sve se više u proročkom propovijedanju osjeća prodor u područje antropologije tako da Jeremija i Ezekiel vide konačno Božje djelovanje u stavljanju Zakona u čovjekovo srce, a ne njegovo vanjsko nametanje. Usp. B. LUJIĆ, Obilježje i značenje Novoga saveza (*b'rit hādāšāh*) u Jr 31, 31-34, u: *Bogoslovska smotra* 80(2010.)1, 59-74.

²⁴ Usp. F. STOLZ, לֵב *lēb Herz*, u: *THAT I*, 862-862. Također H. W. WOLFF, *Anthropologie des Alten Testaments*, Berlin, 1980., 46-62.

²⁵ Usp. B. LUJIĆ, *Svijet i čovjek s gledišta Biblije*, Sarajevo, 2016., osobito 82-92.

Svakako je neophodno uzeti u obzir još jednu važnu činjenicu vezanu uz odnos proroka i Božju riječ. Božja riječ već na početku pri Božjem pozivu izdvaja proroka iz plemenske i klanske uokvirenosti tako da je prorok već na početku oslonjen samo na Boga i njegovu poruku i uveden je u posve novu egzistenciju. G. von Rad tu činjenicu izdvojenosti proroka u činu poziva na jedinstven način opisuje: »Da je Gospodin izabrao tako neobičan prostor u duhu proroka, da za svoju novu riječ Izraelu nije izabrao ni jednu od postojećih institucija i da je dao da se na neuobičajen način u tako oslobođenu psihičkom prostoru tako što neuobičajeno dogodi – sve to mora imati svoje posebne sklopove i ne može, dakako, biti nikakav teološki adiaforon. Ništa manje nije zacijelo ni to da je prorok u svojim vizionarsko-audicionarnim stanjima na čudesan način bio oslobođen sama sebe, svojih osobnih osjećaja želje i nelagode, te bio uvučen u patos samoga Boga, da na njega nije bilo preneseno samo poznavanje povijesnih planova, nego i osjećaja božanskoga srca: gnjev, ljubav, briga, strah, čak i bespomoćnost (Hoš 6,4; Iz 6,8). Od svega onoga što se moglo Gospodinu dogoditi, nešto je prešlo u proročku psihu i ispunilo je do pucanja. Nasuprot ἀπάθεια stoika Heschel je označio proroka kao homo sympathetikos.«²⁶

Na tragu tih spoznaja W. Rudolph prikazuje činjenicu antropološke promjene Božjom riječi kod proroka Jeremije tako što donekle mijenja Descartesovu izreku *Cogito, ergo sum* (Mislim, dakle jesam) u: *Cogitor, ergo sum* (Spoznat sam, dakle jesam)²⁷. Taj bibličar želio je iznijeti na vidjelo duboke promjene koje su nastale u osobi samoga proroka. Prorok zapravo postaje otvoren u dubini svoga bića za golemu patnju koja se u njemu i oko njega zbiva zahvaljujući prije svega istini Božje riječi koja od njega stvara neprihvaćenoga čovjeka, što Jeremija i ističe: (*hajiti li-sehōq kol-hajjōm*) »postadoh podsmijeh iz dana u dan.« (Jr 20, 7) Upravo je Božja riječ postala Jeremiji »na ruglo i podsmijeh« (*herpāh ūqeles*) te mu je u tom smislu donijela neviđene patnje. Čak ga i njegovi prijatelji ismijavaju, nazivajući ga pogrdnim imenom »Užas odasvud« (*māgōr missābīb*), jer prorok navješćuje ono što se ljudima njegova vremena nije svidjelo.

S druge pak strane prorok Jeremija ne može odoljeti Božjoj riječi jer mu je ona jednostavno postala poput ognja u srcu (usp. Jr 15, 16). Jeremija se osjeća kao da ga je *zavela*: »Ti me zavede, o Jahve, i dadoh se zavesti, nadjačao si me i svladao me.« (Jr 20, 7)²⁸ Posljedica Božjega poziva i sudbine Božje riječi u Jeremijinu životu bila

²⁶ G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments* II, 71.

²⁷ Usp. W. RUDOLPH, *Jeremia*, (HAT I, 12), Tübingen, ³1968., 6.

²⁸ Usp. M. SAEBO, פתח *pth* verleitbar sein, u: *THAT* II, 495-498. Glagol označava zapravo naivnoga mladića ili djevojku koji se daju zavesti zbog svoje mladosti, nedoraslosti, lude naivnosti. Usp. također Glagol *pth* ima ovdje preneseno značenje. Jeremija se zapravo dao zavesti Gospodinovim lijepim obećanjima. Usp. također L. ALONSO SCHÖKEL, J. L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, 581-583.

je za njega užasna: prorok je u narodu postao čovjek svađe i prepirke sa svom zemljom (Jr 15, 10: *'iš rīb w'e'iš mādōn l'kol-hā'āres*), a sam Bog mu je izgledao »kao potok nestalan, vodama nepouzdan« (Jr 15, 13).

A i prorokova zadaća bila je neopisivo teška. Postavljen je za proroka narodima sa zadaćom kao istodobnim procesom rušenja i građenja, čupanja i sađenja, što je u tako nestabilnim i katastrofičnim vremenima bilo gotovo neizvedivo: »Gle: postavljam te danas nad narode i kraljevstva, da istrebljuješ i rušiš, da zatireš i ništiš, da gradiš i sadiš.« (Jr 1, 10) Teškoće i nevolje svoga proročkoga poslanja Jeremija je iznio u svojim ispovijestima²⁹ koje najbolje oslikavaju prorokovu sudbinu.³⁰

Upravo u središtu Jeremijinih ispovijesti nalazi se čovjek patnik zbog Božje riječi koja mu je postala neodvojivom sudbinom. K. Koch u interpretaciji Jeremijinih ispovijesti iznalazi jedinstven doživljaj čovjeka patnika zbog Božje riječi koja ga postavlja na novu razinu egzistencije: »Izražajem vlastitoga samorazmišljanja ove pjesme nadmašuju sve što je inače u Izraelu i u starini bilo poznato: U svjetskoj književnosti odjekuje po prvi put glas pojedinca (nekoliko godina prije grčke Sapfe³¹), k tomu jednoga trpećega pojedinca.«³² U središtu Jeremijinih ispovijesti jest Bog koji također pati u svojoj riječi zajedno s prorokom i narodom koji ne razumije i ne prihvaća njegovu riječ. Tako je izrasla nova slika o Bogu i ujedno nova slika o proroku i Božjoj riječi kao dubokoj vlastitoj sudbini.³³

3. Pravda i pravo – određujuća tema proročkoga propovijedanja

Jedna od osnovnih zadaća proročkoga djelovanja bila je naglašena zauzetost na društveno-političkom polju povezana uz borbu za ostvarivanje prava i pravde na

²⁹ Usp. F. D. HUBMANN, *Untersuchungen zu den Konfessionen Jer 11,18–12,6 und Jer 15,10-21*, Würzburg, 1978.; N. ITTMANN, *Die Konfessionen Jeremias. Ihre Bedeutung für die Verkündigung des Propheten*, Neukirchen – Vluyn, 1976.; W. ZIMMERLI, Jeremija, navjestitelj pun boli (prijev. s njem.), u: *Svesci* 28, 54-60.

³⁰ Ispovijesti predstavljaju pet tekstova u pjesničkom obliku (Jr 11, 8 – 12, 6; 15, 10-21; 17, 14-18; 18, 18 – 23; 20, 7-18). One su u određenome smislu slične tužaljka i nekim psalmima, a u biti predstavljaju razgovor čovjeka s Bogom i Boga s čovjekom te razgovor čovjekova srca sa samim sobom. 160 Sadržajno ispovijesti predstavljaju najosobnija proročkova iskustva o Bogu, ali jednako tako i o čovjeku pa s pravom zaključuje G. von Rad da »ispovijesti spadaju u središte svake interpretacije Jeremije«. G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments II*, 211.

³¹ Sapfa je starogrčka pjesnikinja s otoka Lezba oko 600. god. pr. Kr.

³² K. KOCH, *Die Profeten II. Babilonisch-persische Zeit*, Stuttgart – Berlin – Köln – Mainz, ²1987.

³³ Usp. W. BRUEGEMANN, *The Book of Jeremiah: Portrait of the Prophet*, u: J. LUTHER MAYS, P. J. ACHTENMEIER (ur.), *Interpreting the Prophets*, Philadelphia, 1987., 116-117.

svih razinama života, bilo pojedinaca bilo društva u cjelini. A. Schökel³⁴ proročku djelatnost vidi čvrsto utemeljenu na Božjoj riječi koja je za njega uvijek neka vrsta akcije. Iako proroci prenose poruku vladajućim strukturama u društvu ili religijskim strukturama koje imaju moć i vlast u svojim rukama, njihove riječi nisu bile ni beznačajne, ni prazne, ni bez snažnoga učinka. Proročko djelovanje, osobito kod proroka 8. st. pr. Kr.³⁵, bilo je usmjereno na izgrađivanje pravednoga društva izraženoga proročkom sintagmom »pravo i pravda« (*mišpāt ūs°dāqāh*). Osobito su Amos i Izaija bili zauzeti oko ostvarivanja navedenih vrijednosti prava i pravde u društvu u kojem su živjeli i vremenu u kojem su djelovali.³⁶

Cjelokupna Amosova poruka strukturirana je na način da čitatelja i slušatelja upozori na zabrinjavajuće stanje u izraelskom narodu: Izrael je u svom temeljnom ponašanju suočen s Bogom kao vertikalom života koji će kao na razlučujućem sudu izdvojiti ono u narodu što ima budućnost od onoga što nema. Amos naime prikazuje susret s Bogom uspoređujući ga s Božjim prolaskom Egiptom. Sada je to međutim Božji prolazak kroz središte Izraela. I kao što je nekoć razdijelio Izraelce od Egipta, sad će njegov prolazak značiti odvajanje onih koji čine pravdu i pravo od onih drugih koji to ne rade, ali sada unutar Izraela. Razdvajanje naroda dogodit će se zacijelo prema konkretno postavljenom kriteriju prava i pravde.³⁷

Amos opisuje stanje u narodu kroz trostruki *jao*: »Jao onima koji pravdu pretvaraju u pelin, u prah bacaju poštenje!« (Am 3, 7) Prorok ustaje najprije protiv onih koji dijele pravdu prema svojim mjerilima navodeći pri tome konkretne posljedice takve pravde – oni izvrcu pravdu u njezinu suprotnost. Drugi se *jao* (Am 5, 18-24) odnosi na područje kulturne pravednosti gdje sam Gospodin preko proroka vrlo oštrim riječima odbacuje iskvareni kult kojim se cementira stanje nepravde u narodu:

³⁴ Usp. L. ALONSO SCHÖKEL, J. L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, 18. Zapravo, ovaj autor ističe, oslanjajući se na Fausta, da je u početku bila akcija. Djelovanje. Možda bi se i moglo tako reći jer je i na početku Biblije sve stvoreno riječju kao akcijom. Zapravo je riječ o dvama načinima ljudskoga djelovanja: jedan riječju, a drugi akcijom. U Božjem djelovanju to je povezo u jedinstven proces. K. KOCH, *Die Profeten* II., 46.

³⁵ Četvorica proroka djeluju u 8. st. pr. Kr.: Amos i Hošea u Sjevernom i Izaija i Mihej u Južnom kraljevstvu. Kod sve četvorice naglašena je tema prava i pravednosti.

³⁶ Nije moguće u ovome radu obraditi poruku obojice proroka s obzirom na tu temu, ali će ovdje biti govor samo o Amosu. O toj temi kod Izaije vidi: B. LUJIĆ, *Starozavjetni proroci*, 190-193.

³⁷ Na ovome će mjestu biti samo u bitnim crtama iznesen Amosov stav prema nepravilnostima u odnosima unutar samoga naroda. Bit će ukratko obrađena tri *jao*, a potom i osma kitica u govoru protiv stranih naroda, ali i protiv Izraela. Amos je u tom govoru od osam kitica želio pokazati da i drugi narodi griješe u međusobnim odnosima rušeći pravdu i pravo, ali da je Izrael gori od njih jer on to radi unutar svoga naroda i pri tome se poziva na samoga Boga. Slična problematika i diskurs susreće se također i od proroka Izaije, ali je u okviru ovoga rada nemoguće osvrnuti se i na toga proroka.

»Mrzim i prezirem vaše blagdane i nisu mi mile vaše svečanosti. Paljenice kad mi prinosite, prinostnice mi vaše nisu mile, na pričesnice se od ugojenih telaca vaših i ne osvrćem. Uklonite od mene dreku svojih pjesama, neću da slušam zvuke vaših harfa. Pravda nek' poteče kao voda i pravica k'o bujica silna.« Tako ubojite riječi žele osvijestiti narod da se nepravda ne bi smjela pokrivati kulturnom ispravnosti jer se na taj način u vlastito zlo uvlačio i sam Gospodin. Zato Amos ponovno uvijek iznova i uporno poziva na poštovanje pravde i prava.

Treći *jao* usmjeren je protiv raskoši i bogatstva koje je stečeno na nepošten način, to jest na svekolikoj nepravdi. Bog preko Amosa optužuje vladajući sloj u narodu zbog izrabljivanja siromašnih i bijednih ljudi u društvu. Pri tome je prorokova kritika potkrijepljena konkretnim primjerima iz svakodnevne društvene prakse: bogataši leže u »bjelokosnim posteljama«, »jedu janjad iz stada a telad iz staje, deru se uza zvuk harfe«, »piju vino iz vrčeva«, »mažu se najfinijim uljem« – dobro žive, ali »za slom Josipov ne mare« (Am 6, 1-6). Jednostavno, najodgovorniji u narodu izgubili su senzibilitet za nevolje naroda kojega vode i za kojega bi se trebali skrbiti.

Razdjelnica dakle između jednoga i drugoga dijela naroda, prema Amosu, prolazi između vladajućega sloja koji živi u silnoj raskoši, priređuje velike gozbe u izobilju, stanuje u uređenim palačama i onih ugroženih i ugnjetavanih bijednika i nevoljnika svih slojeva društva. Razliku između tih dvaju dijelova naroda Amos označava i leksički: Na jednoj su strani palače imućnika naspram pravednika, (*saddîq*)³⁸, bijednika (*'ebjôn*), nevoljnika (*dal*) i siromaha (*'ānāv*). Pri tome prorok na drastičan način suprotstavlja stanje jednih naspram stanju drugih i sve to stavlja u okvir susreta s Gospodinom kao presudnom odrednicom, nazivajući taj susret »Gospodinovim danom« – *jôm Jhvh*³⁹, koji će za jedne biti dan svjetla, a za druge dan velike tame.

U dijelu svoje knjige govor protiv stranih naroda i protiv Izraela (Am 1, 2 – 2, 16) prorok u sedam kitica kritizira druge, poganske narode jer griješe protiv prava čovjeka i ljudskoga dostojanstva te protiv prava naroda (Am 1, 2-5), a u osmoj i naj-

³⁸ Usp. Pojam סַדִּיק (*saddîq*) povezan je s korijenom glagola סָדַק (*sdq*) i imenicama *sedaq* i *s'daqāh*, i značenjski je vrlo složen pojam jer ima mnogo semantičkih nijansi. U širem pogledu pojam se veže uz ispravan odnos prema zajednici. K. KOCH, סָדַק *sdq* *gemeinschaftstreu/heilvoll sein*, u: *THAT II*, 507-530.

³⁹ Govor o »danu Gospodinovu« predstavlja, zapravo, »srž proročke eshatologije« i nalazi se na mnogim mjestima njihove poruke (Iz 2, 12; 13, 6.9; 22, 5; 34, 8; Jr 46, 10; Ez 7, 19; 13, 5; 30, 3 JI 1, 15; 2, 1.11; 3, 4; 4, 14; Am 5, 18-20; Ob 15; Sef 1, 7.8.10.12.14-18; Zah 14, 1). Usp. također G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments II*, 129. Sintagma *dan Jahvin* po sebi je ambivalentna: za jedne on znači donošenje nesreće, a za druge spasenja. Usp. E. JENNI, יוֹם *jôm* *Tag*, u: *THAT I*, 707-726. Usp. W. von SODEN i dr., יוֹם *jôm*, u: *ThWAT III*, 559-586., ovdje 579-583.: »Bog je gospodar dana i vremena jer je *stvoritelj* svjetla i tame, dana i noći i godišnjih doba.«

dužoj kitici (Am 2, 6-16) izložio je bespoštednoj kritici vlastiti narod pokazujući kako njegov narod nije bolji od drugih.⁴⁰ Štoviše, moglo bi se reći da je i gori od ostalih jer ono što poganski narodi čine jedni drugima, to predstavnici vlasti čine unutar vlastitoga izraelskoga naroda gazeći ljudsko dostojanstvo u najoštrijem smislu riječi.

U tom tekstu Amos predbacuje vodećim strukturama u Izraelu četiri konkretna, velika zločina: prodaju ljude za novac; tlače siromaha; zlostavljaju djevojke i pokrивaju se kultom iskorištavajući dužnika. Zločini se protežu na vrlo široko područje života: na društveno, na antropološko i na kulturno te tako prožimaju svekolike odnose u društvu i među ljudima. Iako Amos nigdje ne navodi izravne prekršaje protiv Boga, oni su ipak i te kako uključeni jer Bog bdije nad sveukupnim međuljudskim odnosima i dostojanstvom svakoga čovjeka i pojedinoga naroda. Amos na konkretan način pokazuje koliko je duboko i opasno uvriježena korupcija u narodu koja se pokriva Bogom i njegovom svetošću.

Prodavanje pravednika za novac uključuje podmićivanje sudaca koji ne sude po kriterijima pravde i pravednosti, nego za novac. Zbog toga pravednik nije mogao ostvariti svoje pravo, što je dovodilo do nezdravih odnosa u društvu. Koliko su odnosi u društvenom području bili poremećeni i izopačeni, jasno proizlazi iz uobičajene prakse prodaje *nevoljnika* (*'ebjôn*) kao posve bezvrijedne robe – za par običnih sandala. Vrijednost čovjeka bila je svedena na vrijednost obične stvari, što vrijeđa i Boga kao stvoritelja svega i onoga koji bdije nad vrijednostima života.

Tu je i zločin koji prorok predbacuje vodećim strukturama kroz njihov odnos prema kategoriji ljudi koje označuje kao (*dal*, mn. *dallim*) (Am 2, 7). To nisu bili ljudi posve siromašni, ali je praksa vladajućih upravo činila da potpuno osiromaše te tako postanu potpuno ovisni o političkoj strukturi. To su bili nevoljnici ili možda mali ljudi za koje se nitko nije zauzimao jer je sustav uzimao u zaštitu samo one bogate i moćne, što je za posljedicu imalo da su drugi dolazili u ropski položaj prema onima koji su imali moć, vlast i novac.

⁴⁰ Ulomak se strukturno može podijeliti na tri dijela kao na tri dojmjljiva prizora: Prvi dio sačinjava Gospodinovu optužbu Izraela s konkretnim navođenjem zločina (2, 6-8) u kojem prevladava veznik *jer* (*'al*), drugi dio činilo bi kontrastno pozitivno djelovanje samoga Gospodina koji se iskazuje prema narodu samo u činjenju dobrih djela (2, 9-12), u kojem je osobito naglašeno Gospodinovo *ja* – (*v'ânōkî*), te treći dio (2, 13-16) u kojem je navedena neminovnost kazne što će stići one koji čine navedena zlodjela. Usp. B. LUJIĆ, Proročka kritika kao poziv na društveno-moralno ponašanje. Egzegetsko-teološka analiza Am 2, 6-16, u: *Bogoslovska smotra* 82(2012.)3, 557-574. Također B. LUJIĆ, Die Verletzung der Menschenrechte in Am 2, 6-16, u: B. GYÖRGY (ur.), *The Bible and Economics*, International Biblical Conference XXV, 22nd–24th August 2013, Szeged, 2014., 247-257.

Četvrti pojam u tom tekstu jest (*ʿānāv*)⁴¹ i on pokazuje svu izopačenost ponašanja u Izraelu prema kategoriji poniznih, blagih i pobožnih ljudi u Izraelu koji su svu svoju nadu stavljali u Boga. Njih bi se moglo u biblijskom duhu nazvati i »ljudima skršena srca« ili »siromasima duhom«. Oni su osobito bili blizu Gospodinu jer su vjerovali u njega i svoje su pouzdanje postavljali upravo na njegovu pravdu, posve uvjereni da ih Bog ne će zaboraviti i ostaviti na milost i nemilost onih koji ih tlače i iskorištavaju. I opet u svemu tome jest najopakije to što ti koji iskorištavaju i tlače druge sami svoja zlodjela pokrivaju Bogom te ga na taj način uvlače u svoje korupтивно djelovanje.

Osim zlih djela vezanih uz društveno-političko područje u 2, 7b-8 Amos konkretno objelodanjuje i trostruki zločin povezan uz područje kulta: oskrvrnuće Gospodinova svetoga imena, ležanje pokraj njegovog žrtvenika i ispijanje pića oglobljenih u Gospodinovu Domu. Prvi se zločin odnosio na seksualno izrabljivanje djevojke⁴² koja je u svoj nezaštićenosti bila prisiljena na dvostruk seksualni odnos i s ocem i sa sinom. Na taj način Amos samo još više radikalizira zahtjeve poznate iz Lev 18, 15: »Ne otkrivaj golotinje svoje snahe! Ona je žena tvoga sina. Ne otkrivaj golotinje njezine.« Takvom su se praksom rušili odnosi povjerenja između oca i sina, a djevojka se istodobno svodila samo na predmet zadovoljavanja seksualnih potreba. Takvim se odnosom razarala također i ona izvorna Božja stvariteljska odredba koja je regulirala odnose u području čovjekove intime isključujući svaku vrstu manipulacije u tim odnosima.⁴³ Amos takvom kritikom odnosa prema mladoj djevojci ne samo da brani bračno pravo nego isto tako zaštićuje i temeljno ljudsko pravo osobe.

Amos navodi i zločin koji se odnosi na dužnika (2, 8) kojemu se kao ovrha uzimaju čak i haljine pa se potom ide pred žrtvenik i tamo leži i uživa na nepravedno oduzetim haljinama. Prema već postojećim odredbama (Pnz 24, 12 i Izl 22, 25) bilo je zabranjeno uzimati haljine u zalog i zadržavati ih preko noći jer su noći u tom dijelu svijeta osobito hladne, pa su ih vlasnici noću i te kako trebali kako ne bi promrzli. Stoga je

⁴¹ Hebrejski pojam *ʿānāv* ima bogato teološko značenje. Izveden je od glagola *ʿnh*, 'biti bijedan'. U proročkoj i mudrosnoj književnosti ljudi označeni tim pojmom sve su se više dovodili u svezu s Bogom, pa su bili »Gospodinovi siromasi«. Korisno je vidjeti različita značenjska polja glagola i izvedenicā iz njega. E. JENNI, ענה *ʿnh elend sein*, u: *THAT II*, 341-353. Još opširnije kod: E. S. GERSTENBERGER, ענה *ʿānāh II*, u: *ThWAT VI*, 247-270.

⁴² U tekstu se djevojka naziva *hannaʿrāh*. Što se pod tim pojmom podrazumijevalo? Je li u pitanju neki društveni status – pa bi ona bila ropkinja ili sluškinja – ili je bila, jednostavno, mlada djevojka? Prevladava uvjerenje kako je u pitanju djevojka sposobna za udaju, koja je prema Pnz 22, 28 uživala pravnu zaštitu. H. F. FUCHS, נער *naʿar*, u: *THWAT V*, 507-518., ovdje 516-517., također: H. W. WOLFF, *Dodekapropheten 2. Joel. Amos*, Neukirchen – Vlym, ²1975., 202.

⁴³ Neki su smatrali kako je riječ o kultnoj prostituciji, ali sam pojam, kao i kontekst govora kako je takvo mišljenje malo vjerojatno. Usp. L. A. SCHÖKEL, J. L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, 1096.

postojala obveza uvečer vratiti vlasniku u zalog uzete haljine. Ležeći pored žrtvenika na tim u zalog uzetim haljinama noću ti moćnici ne samo da su ugrožavali čovjeka bijednika nego su također i povrjeđivali Božji zakon koji je to izričito zabranjivao.

Iako se o trećem zločinu samo uopćeno govori, iz konteksta se može odrediti da je posrijedi praksa nepravednoga prisvajanja novca od siromaha. Tim novcem moćnici kupuju vino i potom ga prinose Gospodinu na žrtveniku (Lev 23, 13; Br 15, 1-2). I ta vrsta zločina pokazuje povredu prava čovjeka i povredu same Božje svetosti jer se počinitelji žele otežim novcem pokazati kao Božji štovatelji. Jedan njemački autor takvo ponašanje stavlja pod optužbu na vrlo jezgrovit i jasan način: »Glavna točka optužbe glasi: neljudskost unutar Gospodinova naroda.«⁴⁴

Naspram takvoga ponašanja Amos stavlja alternativu u traženju života pred Bogom: prorok pokušava upozoriti da se narod još uvijek može vratiti Gospodinu, ali samo ako se *vrti* na put života. To je jasno rečeno u Am 5, 4-6: »*Tražite me i živjet ćete*: Ne tražite *Betela*, ne idite u *Gilgal*, ne putujte u *Beer Šebu*, jer će *Gilgal* biti odveden u izgnanstvo, a *Betel* će se prometnuti u ništa. *Tražite Jahvu i živjet ćete*.«⁴⁵ Oni kojima su te riječi bile upućene stavljeni su pred važan izbor i odlučujuću životnu odluku: ili će se odlučiti za *Gospodina*, tj. za život ili će se odlučiti za *svetišta*, tj. *smrt*. Samo traženjem Gospodina, poštovanjem Zakona iznutra, može se iz situacije tame i smrti suda Gospodinova dana prijeći u spasiteljsko svjetlo susreta s njime. Sam pojam *tražiti* isključuje čvrsto posjedovanje ili raspolaganje Gospodinom. Upravo je to ono što Amos želi spriječiti po svaku cijenu. Kao što se ljubav ne može uhvatiti i zadržati kao posjed, tako se ni Bog – prema Amosovu poimanju i poruci – ne može staviti u vlastitu službu. *Traženje Gospodina*⁴⁶, što je postalo ključnom sintagmom razumijevanja svekolike Amosove poruke, značilo je u pravom smislu život koji ima budućnost.

4. Zaključne misli

Ovo izlaganje imalo je svoje ishodište u činjenici da je Bog u povijesti govorio ljudima preko ljudi i na taj način usmjeravao povijest. Jedna vrsta tih ljudi u biblijskoj

⁴⁴ A. DESSLER, *Zwölf Propheten. Hosea, Joel, Amos*, Würzburg, 1981., 102.

⁴⁵ Usp. L. A. SCHÖKEL, J. L. SICRE DIAZ, *I Profeti*, 1108.

⁴⁶ Glagol *drš* ima i profano i bogato teološko značenje. U profanom značenjskom polju *drš* spada u spoznajno područje: 'raspitati se, istraživati'. Moguće je također i značenje 'težiti za čim'. No na teološkom području glagol *drš* ima značenje 'tražiti, zahtijevati', pri čemu je gotovo isključivo subjekt sam Gospodin. »U nizu priča *drš Jhwh* je termin za postavljanje pitanja Gospodinu preko proroka (prema 1 Sam 9,9 prvotno preko vidioca ili Božjeg čovjeka) u situaciji nevolje, vremenski ograničeno na kraljevsko vrijeme.« Usp. G. GERLEMAN, E. RUPRECHT, *דרש drš fragen nach*, u: *THAT I*, 460-467., ovdje 462.

poruci nazivali su se proroci. U susretu s Gospodinom – na koji se oni uporno pozivaju – njima je bio dan uvid u dublju spoznaju stvarnosti – onu iz Božje perspektive. Kriterij spoznaje i prosudbe te nove stvarnosti bila je Božja riječ opisana kao dinamična stvarnost, ali ne samo kao skup fonetskih glasova nego kao povijesna, društveno-politička i konkretna vjerska zbilja stavljena u kontekst svakidašnjega života. Zbog toga je Božja riječ bila pokretački motiv i zahtjevna zadaća svakoga proroka: on je Božju riječ trebao neuvijeno prenijeti u konkretnu situaciju svoga vremena, konkretnim ljudima i na posve konkretan način. Zbog toga je proročki govor uvijek bio vrlo konkretan, izravan, jezgrovit, vrlo često oštar, oslonjen na promatranje istine o pojedincu ili suvremenicima, ili pak o sagledavanju stanja njegova vremena iz Božje perspektive.

Božja je riječ tako činila dio njihove osobe i sastavni dio njihova svakodnevnoga života jer je bila utjelovljena u središte njihova bića i iz njega proizlazila. To je osobito bio slučaj kod klasičnih proroka Jeremije i Ezekielia. Kod Jeremije je Božja riječ bila poput vatre koja je iznutra pročišćavala proroka i postajala njegovom osobnom sudbinom, zapravo egzistencijalnim ključem za otključavanje smisla poslanja proroka Jeremije. Ta se riječ jednostavno uosobljavala u proroku i postajala strahovitom snagom koja je izbijala iz njega i prenosila se na druge, često puta značeći za proroka i osobnu tragediju.

U susretu s Gospodinom prorok je zapravo bio uvučen duboko u *pathos* samoga Boga, pri čemu je postajao dionikom svega onoga što se već zbivalo u Božjem srcu. Na proroka su se jednostavno bile prelile »srdžba, ljubav, briga, strah i čak zbunjenost (Hoš 6,4; 11,6; Iz 6,8). Od svega onoga što se moglo dogoditi u Gospodinu ponešto je prešlo u proročku psihu i ispunilo je do pucanja«, ističe G. von Rad.⁴⁷ Jedan drugi bibličar, dobar poznavatelj starozavjetnoga proroštva A. Heschel naziva proroka *homo sympathetikos*. Tim nazivom želio je istaknuti kako je prorok postao u osobnome smislu više čovjek sućuti i empatije, a da se unatoč tomu nije poput mistika utopio u onome božanskom.⁴⁸ Naravno, nije nipošto bila riječ o tome da bi taj susret s Bogom postao svrha samomu sebi, nego je u njemu prorok jednostavno postajao osposobljen za svoju proročku službu: on je bio na jedinstven način uvučen u spoznaju Božjih planova i ujedno postajao dionikom Božjih osjećaja za narod i njegovu budućnost.⁴⁹

S obzirom na biblijski prostor Karl Jaspers izrijekom spominje proroke u kontekstu svoga osovinskoga vremena – i to na ovaj način: »Novo je ovoga doba u sva tri

⁴⁷ G. von RAD, *Theologie des Alten Testaments* I, 71.

⁴⁸ Usp. A. HESCHEL, *The Prophets*, London, 1962., osobito 307-320.

⁴⁹ Usp. H. SEEBAS, *Erwählung* I, u: *TRE* 10, 182-189.

svijeta (Kina, Indija, Zapad – op. B. L.) bilo u tome da je čovjek postao svjestan svoga bitka u cjelini, samoga sebe i svojih granica. Iskusio je strahotu svijeta i vlastitu nemoć. Postavio je radikalna pitanja. Tiskao se ispred ponora prema oslobođenju i spasenju. Obuhvaćajući svijješću svoje granice, postavio je sebi najviše ciljeve. Iskusio je neuvjetovanost u dubini samobitnosti i jasnoći transcendencije. « U tom vremenu traženja – prema Jaspersu – najznačajnije je svakako bilo što su »u tome vremenu nastale temeljne kategorije u kojima do danas mislimo i što su stvorene postavke svjetskih religija iz kojih ljudi do danas žive. U tome smislu načinjen je iskorak u univerzalno«. ⁵⁰

Ostajući na tragu te Jaspersove spoznaje, ne može se ne vidjeti da Bog proročke teologije uporno »želi ukazati na povezanost čovjeka i njegova svijeta s Božjom stvarnošću te kako je čovjekovo istinsko mjesto, na kojemu on može spoznati svoju vrijednost, upravo pred Bogom«. ⁵¹ Već spominjani njemački bibličar K. Koch tu Božju namjeru na ovaj način jezgrovito opisuje: »Ovaj je Bog bitno zainteresiran da se poveže s čovjekom, da ga čovjek spozna, da preko čovjeka djeluje i da se u drugim ljudima pokaže kao blagoslovna snaga. Proroci mogu prije predočiti sebi bezbožna čovjeka nego Boga bez čovjeka.« ⁵²

Zaključno se može reći da su proroci također istinski i nepotkupljivi borci za temeljne društvene i etičke vrijednosti života. Zauzimaju se bez pridržaja na etičkoj razini za pravo i pravdu općenito i za socijalnu pravdu posebno u svim slojevima društva. U svojoj britkoj kritici oštro ustaju protiv socijalne nepravde, protiv kulta bez duha i vrijednosti bez ikakva dubljega sadržaja. S druge strane pozitivno se bore za prava čovjeka (*iux hominis*) i za prava naroda (*iux gentium*), čvrsto ustaju u obranu siromašnih, potlačenih, iskorištavanih te udovica i stranaca.

Svojim čvrstim stavovima i svojim otvorenim nastupima stjecali su brojne neprijatelje koji su ih mrzili i progonili, ali istodobno i one koji su se oduševljavali njihovim poslanjem i u njemu nalazili utjehu, ohrabrenje i snagu. Davno prije modernih državnih ustroja i kojekakvih civilnih udruga bili su istinska zaštita ljudskih prava i prava naroda. U poruci klasičnih proroka povezuju se želje za pravednim gradom i državom uz stvarnost prava, pravde i spasa koji imaju vertikalnu kao temelj života: »Ovako govori Jahve: Držite se prava i činite pravdu, jer će uskoro doći moj spas i objaviti se moja pravednost.« (Iz 56, 1)

Na kraju treba još jednom naglasiti da proročki govor o pravdi i pravu, o gaženju temeljnih ljudskih i moralnih vrijednosti, o iskorištavanju nevoljnika, bijednika i

⁵⁰ K. JASPERS, *Vom Ursprung und Ziel der Geschichte*, 20-21.

⁵¹ B. LUJIĆ, *Proroci*, 266.

⁵² K. KOCH, *Die Profeten II*, 203.

siromaha, o stalnim izazovima klanjanja lažnim božanstvima, o opasnostima od lažnih proroka koji svoju poruku dobro naplaćuju i od toga dobro žive, dajući olako ljudima u nevolji lažna obećanja, njihovi govori prognanicima i prognaničkim problemima predstavljaju velike i trajne teme koje su i te kako aktualne i u našem vremenu i u našem prostoru te u svakom pogledu predstavljaju svakodnevni izazov za navjestitelje Božje riječi, ali i za sve ljude kojima pravda i pravo predstavljaju temelj života.

BIBLICAL PROPHETS – A LOOK AT TRUTH AND LIFE FROM THE OTHER SIDE

Božo LUJIĆ*

Summary: *In the article the author sought to outline the basic postulates of prophetic theology that have their general and specific value. He was led by the thought of portraying the prophets as proclaimers of God's Word. It pulled prophets away from all previous ties. On the one hand, God's Word has shown special power, but also impotence when the prophet had nothing except its power and human freedom. This power and impotence of God's Word has born suffering, distress, and even persecution of certain prophets. Special emphasis is placed on prophetic demands in the socio-political, religious and cult areas where prophets were true fighters for justice and rights in a very specific historical context. Already in their own time they were true fighters for human rights (ius hominis) and the rights of people (ius gentium), but also the proponents for truth from God's perspective. Methodologically, the author has respected the historical-critical and linguistic determinants important for understanding prophets, but the emphasis was much more placed on the biblical-theological meaning, taking into account the listeners and their area of interest.*

Keywords: *prophet, call for prophets, Word of God, truth, justice and right, Lord's Day.*

---

* Full Prof. Božo Lujic, Ph. D., Catholic Faculty of Theology, University of Zagreb, Vlaška St 38, 10 000 Zagreb, Croatia, lujic.bozo@gmail.com